

Суд (скорочено)

Юрій Мушкетик

Ганна Розсоха сиділа в залі суду і не могла розігнутись від болю під лівою лопаткою. Лікарі так остаточно і не визначили, чи то серце в неї болить, чи що інше. "Ганна не дивилася у зал; сором спопеляв її від голови до п'ят, у неї тремтіли коліна і палали щоки. Чи є щось встидніше, страшніше, ніж суд!" Ганну звинувачували в тому, що вона не виробила мінімуму трудоднів. За довідками, які вона подала до суду, не могли зняти з неї працездатність (бо знімали тільки по довідці на туберкульоз чи порок серця).

Ганні було соромно сидіти в суді, здавалось, що всі люди дивляться тільки на неї. "З того ж таки сорому вона погано тямила, що тут відбувається, не все зрозуміла з промов прокурора і прописаного їй адвоката..." Позивачем виступив голова колгоспу Устим Рукавиця. І саме це більш всього вразило Ганну. "Хіба він не знає, як гірко вона одробила увесь вік, хіба не до неї, до першої, приїжджав додому й просив, аби піднімала на прорив ланку... Він дуже одмінився... з довоєнних часів, узяв у звичку кричати на людей... А тепер ось подав на неї до суду..." І хоча жінки—свідки з її колгоспу намагалися розповісти, яка Ганна хвора, "як гарувала в колгоспі од зорі до зорі", їх неначе ніхто не чув. А коли Ганна побачила, як адвокат люб'язно розмовляв з прокурором, то вона вже на правду і не сподівалась.

Поки чекали присуду, Ганна згадувала своє життя, яке пройшло в праці, бо "вона в роботі з дитинства, не любила безділля, любила роботу всіляку, і переробила її гибель — домашньої і колгоспної".

Із самого початку життя її не було легким: у матері—вдови троє дівчат, жили в бідності. Із сімнадцяти літ пішла заміж за вдівця Омельку Розсоху на двох дітей. Омелько був добрим чоловіком, але уступливим і трохи лінькуватим, тому і заправляла важким домашнім господарством Ганна. У них народилося двоє хлопчиків, а після смерті в тридцять третьому році пасербиці Оленки в сім'ї залишилось троє хлопчиків. На єдиній фотографії, що висить удома, зображено всю сім'ю, п'ять постатей біля хати, а за ними височать ясени. Ганна любила співати, любила так, як і пісні, затишок у своїй оселі: "...на той час, коли вона фотографувалася — за три роки до війни, їй було тридцять сім. Але ще й тоді їй хотілося співати. І звідки він у неї брався, той спів, і звідки в неї брався той живий вогонь у грудях? Якого добра зазнала вжитті?"

Розсохи не відразу вступили до колгоспу — Ганні хотілось відчутти себе господинею на трьох десятинах власної землі. До них ходили всілякі комісії і врешті-решт "обклали по твердому". Прийшлося йти в колгосп. Зарізали теличку, а оскільки це було заборонено, довго переховували м'ясо, але вижили. А у тридцять третьому вмерла з голоду Оленка. Ганна намагалась врятувати останніх дітей, варила кору і кукурудзяне стебло, лободу та рогіз з молодим часником і цибулею, ділила між усіма порівну. "Ще вона ночами носила з колгоспних кагатів чорний глей і вимивала з нього та

виварювала крохмаль, а вдень ішла в колгосп на роботу, бо треба було сіяти на новий урожай".

Перед війною зажили краще. Відремонтували стару хату, обійстя стало найкращим у селі. "Під стару хату вони підвели цегляний фундамент | замінили нижні підгнилі вінки зруба, перекрили бляхою дах... довкруг росли високі осоки... а по межі одлугу шуміли велетенські росохаті верби. (Вона якось зізналася Омелькові, що виходила не стільки за нього, як за його обійстя.)" Ганна пряла й ткала, обробляла город. "Вона любила все чепурне, гарне, красиве. Здавалося б, звідки взятися тій красі в завжди зніченій нестатками душі! А от же жило там щось таке, що підмальовувало світ, заселяло його всім добрим і чистим". Сіяла Ганна чорнобривці, милувалась своїми осоками і співала, співала, "і не бралися її голови печалі". Літніми вечорами Омелько варив у саду польову кашу, яку любила вся сім'я. Хлопці повиростали слухняними, працювими. "І славилася на весь колгосп їхня родина трудолюбством, трудоднів виробляли чи не найбільше в селі, й рвалися хлопці, якщо навіть котрий ще й не дійшов зросту, до найважчої роботи, до коси, до молотарки, до жаток—любогрійок". Омелько працював у теслярській бригаді, аж доки не забрали його на війну. Данило в той час служив на кордоні, там і застала його війна. Був поранений у перший же день, підлікувався ізнову на фронт. Грицько, який один "кохався у грамоті", пішов на фронт з інституту, і від нього зовсім не було листів.

З молодшим сином, Микитою, Ганна жила в окупації. На світі тримала їх корова, яку переховували в лісі. Там в останні дні окупації переховувався й сам Микита. Коли село звільнили, Микиту демобілізували. Виряджаючи його на фронт, Ганна не сказала, що прийшло повідомлення про загибель Данила. Не було вістей про Омелька і про Грицька. Тільки від Микити приходили листи зі штампом польової пошти. "Вона ж чекала чотирьох, бо, як і кожна мати, не вірила в загибель свого сина. Жила як і раніше роботою, клопотами, чеканням, тільки перестала співати".

Ганна берегла корову, бо знов настали голодні часи, і знала, що коли повернуться чоловік і сини, без молока їм не прожити. Але корова заяловила, Ганна не могла здати молокопоставки, і корову забрали. Пізніше вона дізналась, що її коровою колгосп виконував план м'ясопоставок. А тоді вона виказала і Устимові Рукавиці, і фінагентові Йосипу Шилу все, що думала, адже поки її чоловік та сини воюють, ці здорові лобуряки оббирають солдаток. "Але ...скоро обм'якла серцем, бо ж подумала, що може хоч одним кавальчиком того м'яса пожиткує на фронті її чоловік чи котрийсь із синів. Те саме сказав їй потім і Рукавиця, й вона змирилася". Але коли заставляли підписуватись на позику, її обдурили. Голова сказав, щоб вона підписалася на триста карбованців. Ганна підписала і лише потім дізналась, що розписалася за тисячу триста. Довелося продати Данилів костюм, щоб сплатити ці гроші. І аби надолужити втрачу, Ганна купила на базарі порося, виростила, вигодувала, але знову прийшов фінагент. "Шило поклав на стіл пачку квитанцій і сказав, що за нею рахується кільканадцять недоплат: по м'ясу, по городині, по яйцях. ...Ганні перехопило подих і не стало в неї сили ні на оборону, ні на лайку... Кинулася, коли... вже потягли підсвинка". Потім у листі з військкомату

пояснили, що податки з неї стягнуто неправильно, але війна скінчилася, скінчилися і її пільги як солдатської "жони" і солдатської матері. "Саме тоді щось мовби надломилось у Ганни, й упала вона в розпач, і тужила, і звичайно ж, не за підсвинком".

Верталися фронтовики, а їй прийшло дві похоронки: на чоловіка і на молодшого сина Микиту. "На наймолодшого, Микиту, в чие повернення вірила дужче, ніж в існування самого господа бога, на Микиту, котрого любила найдужче, не признаючись у тому самій собі, бо ж найменший, мізинчик, найласкавіший, ще й схожий на неї". Запустіння прийшло в обійстя і в душу Ганни і тривало до тих пір, коли з'явився Грицько. Був він поранений в голову, боровся з каліцтвом: оглух на одне вухо, а над вухом замість кістки алюмінієва пластина. Вислухавши розповідь матері, Грицько пішов до Рукавиці, грюкнув так кулаком по столу, що Рукавиця "рачки ліз до дверей". Полагодив син дещо в хаті і поїхав доучуватися в інститут. На прощання пообіцяв забрати матір до себе, коли закінчить навчання.

"Але... склалося таке, чого не могла помислити в найстрашнішому сні. Це вже було, як Грицько закінчив інститут". Виступаючи на зборах в сільраді, Рукавиця сказав, що Грицько Розсоха виявився іноземним шпигуном. Ганна, звичайно, не повірила, але після цієї страшної звістки занедужала. А ще знайшлися, як і в кожному селі, такі люди, що підхопили цю чутку і наплели ще багато інших нісенітниць: і що ніби—то Грицько крадькома фотографував стару церкву, а хтось бачив, як його після цього забрали якісь люди у військовій формі. Ганна не витримала усіх цих страшних пліток і попросила сусідку написати Грицькові. Грицько, коли приїхав, пояснив, що похвалив книжку письменника, якого нещодавно дуже критикували, "й у газеті одним рядком черкнули і його, і Грицька". Але нічого тут немає страшного, заспокоював син матір. А вона просила його берегтися і не водити дружби з незнайомими людьми.

Після цього Ганну почали покидати сили. "Поралася на городі, ходила в ланку, але сили не було, не верталася колишня сила, а болячок більшало день від дня. То радикуліт її скрутить, то ногу потягне, то під грудьми здавить, але найдужче докучав біль під лівою лопаткою". Сільській лікар виписував їй мазі й ліки, але нічого не допомагало. На районній комісії її визначили частково непрацездатною, рекомендували легшу роботу, але в селі легких робіт нема.

Грицько одружився, але жив на квартирі, дружина—студентка, та ще й чекають дитину. Так що забрати матір до себе він не може.

Того літа буряки Ганна упорати вже не змогла, навіть до села сама не дійшла, довів сусідський хлопчик, який возив пальне до тракторів. "...Біль у грудях у тих, тільки ноги помліли, і в голові стояв туман, крізь який долинали басовите гудіння. <...> Крізь те гудіння почула: "Встати, суд іде".

Коли почали оголошувати вирок, Ганна ледве підвелась. Її визнали винною, засудили на півтора роки виправних робіт, але оскільки її чоловік і сини загинули на фронті, і враховуючи, щодо цього часу вона справно працювала в колгоспі, то замінили виправні табори примусовою працею в колгоспі. "До Ганни ті слова пробілися крізь те ж гудіння, вона зрозуміла тільки те, що її не забирають до тюрми, чого страшенно

боялася, а ще дужче соромилася..." До неї підбігли дівчата, що були свідками, сказали, щоб не хвилювалася, обіцяли допомогти і клопотати за неї. Але потім побігли штовхатися по крамницям.

Коли Ганна сиділа в залі суду, їй страшенно хотілось пити. Вийшовши на вулицю, побачила вивіску "Пиво—води", повагалася і зайшла всередину. Але раптом побачила, що за столиком сидять Устим Рукавиця і фінагент Йосип Шило, перед ними стоять пляшки з горілкою і тарілки з закускою. "Вони сміялися! Це було останнє, що побачила Ганна. Її стемніло в очах, вона кволо, неначе підбита птаха, махнула руками й опустилася на підлогу..."

Після смерті матері Грицько продав на дрова похилену клуню. Город віддали — приїжджому бухгалтеру. Він хотів купити й хату, але хату Грицько продавати не схотів. "Хоч яким горем, якими кривдами проросло це місце, а все ж було воно батьківщиною, дідищиною, і він хотів, щоб діти знали про неї й прихилилися до неї своїми юними душами". А ще Грицькові подумалося, що може, то не чайка, а материна душа літає з ранку до вечора над "їхньою копанкою і кигиче, кигиче". "Голові колгоспу сказав: "Осокори і верби нехай ростуть. Я знаю, вони вже не мої, але нехай ростуть. Без них і наше село не село". "А хату? Що думаєш робити з нею? — запитав Рукавиця.— Хочеш оформити піддачу? Не положено". "Чим вона вам заважає?" — сказав Грицько. "Нічим,— одказав голова.— Але — не положено". І невідомо чому, але осокори та верби порубали тієї ж осені. Вони нікому були не потрібні, тому так і лежали серед буйних трав. Молодий кореспондент районної газети написав про цю подію статтю, але без прізвищ, без імен, і про статтю швидко забули. З одного осокора Грицько витесав матері хрести на могилу. А через рік розорали луг, попалили осокори та верби. "їх не стало, і попіл їхній, і дим без сліду розвіявся по світу". А хата і досі стоїть, нікому не потрібна, бо в селі багато порожніх хат. Тільки за хатою, як насмішка, висить жовтий щит із написом: "Сделаем Белую Багачку краем изобилия". А на старому, зарослому чагарником, кладовищі "серед кількох інших похилився темний товстий хрест з осокорини, яка так буйно шуміла під тією хатою, милуючи зір усіх, хто проїжджав чи їхав старим чемерським шляхом".